

Souvislost Velké Moravy se slovanským svazem Samovým?

(Ke vzniku státu na Moravě)

Václav Vaněček

V poslední době lze pro otázku, která tvoří nadpis této stati, pozorovat zjev velmi zajímavý. Na jedné straně roste počet poznatků, jež činí pravděpodobným, že jádro někdejšího Samova panství leželo na západ a na jih od hranic dnešního Československa, na druhé straně pak — skoro souběžně — ožívají tendence, spatřovat těžiště politického útvaru vedeného v první polovině 7. století bývalým franským obchodníkem Samem právě v krajinách, kde o dvě století později byla hospodářská i politická základna raně feudálního Moravského státu vytvořeného předky dnešních Čechů a Slováků. Co k tomuto rozporu vede, je nasnadě. Perspektivy, které otvírá domněnka, že Samovo panství bylo snad předchůdcem Velké Moravy, jsou příliš svůdné, než aby byly zanedbatelné, zejména když jasných a plně přesvědčujících důkazů o tom, že tato domněnka odporuje skutečnosti, stále ještě není. A tak nám vzniká nebezpečí nové samovsko-moravské *legendy*, jež hrozí zavést na scestí zvláště naši archeologii. Zjistit, jaké jsou reálné možnosti pro koncepci, že mojmírovská Morava navazovala snad v nějakém směru na Samův západoslovanský svaz, je proto úkolem této stati.

Krůček za krůčkem dostáváme se, jak se zdá, dnes přece jen už k jistějšímu obrazu památného slovanského politického útvaru z první poloviny 7. století zachyceného v psaných pramenech jednak burgundskou kronikou tzv. Fredegara ještě z téhož věku, jednak — do značné míry odvozeně — spiskem z doby cyrilometodějské zvaným *Libellus de conversione Baggariorum et Carantanorum*. Je sice mimo pochybnost, že politické působení Samova slovanského svazu v době, kdy byl na vrcholu moci, musilo se dotýkat i Slovanů sídlících v území dnešního Československa a zejména v jeho české polovině, avšak zároveň se stále spíše zmenšuje než zvětšuje počet argumentů, jichž bylo dosud používáno k tomu, aby jádro, střed či těžiště tohoto *regna* bylo lokalizováno na naše dnešní území. Vždy méně

pravděpodobným se jeví, že by právě Morava nebo Čechy byly bývaly centrem svazu slovanských hradových obcí („žup“) a knížectví („kmenů“) vedeného kdysi Samem a ruku v ruce s tím se ovšem také zmenšuje pravděpodobnost domněnek, podle nichž by bylo lze vidět historickou souvislost mezi Samem a jeho potomstvem na straně jedné a pozdějšími knížecími dynastiemi v Čechách (zejména Přemyslovci) a na Moravě (Mojmírovci) na straně druhé.

Od roku 1949, kdy vyšla velká práce¹ hájící ještě tradiční, u nás takřka klasický, pohled na Fredegarovo „regnum Samonis“ jako na útvar v podstatě česko-moravský, a to s povahou *státu*, a) vystoupily ve vědeckém světě do popředí některé historické skutečnosti, které dosud v tomto problému hrály roli jen nepatrnou; b) začala se uplatňovat skutečně vědecká kritéria pro posuzování politických útvarů jakožto *států* spolu s objektivními metodami řešení otázek vzniku státu; a c) konečně — to v míře už menší — objevila se i nová fakta pro tuto problematiku významná.

Věnujme postupně pozornost všem těmto třem skupinám jevů, myšlenek, úvah, metod a faktů.

Ze skutečností již dříve známých, které však byly v literatuře posledních 50 let odsouvány do pozadí a jejichž role byla při řešení otázek sem spadajících jaksí bagatelisována, na prvním místě stojí fakt, že oblasti na západ a na jih od dnešního Československa, nacházející se hluboko v dnešním Německu a Rakousku, byly v době 6.—9. století poměrně hustě osídleny Slovany. Mnoho velmi závažných dokladů shromáždil o tom zvláště *Kętrzyński*,² avšak příznačné je, že *Labuda* jeho práci ani nezaznamenal, patrně proto, že u *Kętrzyńskiego*, jak je třeba přiznat, na mnoha místech se s realitou více než je zdrávo mísí fantasie.

Na tyto nejzápadnější středoevropské Slovany narazili jsme už ve statí o fransko-slovanském pomezí,³ kde jsme ovšem věnovali pozornost především poměrům 9. století, tedy doby 200 let po episdě panství Samova. Tehdy byla situace změněna od základu jednak tím, že avarské moci už v Evropě nebylo, jednak tím, že ve střední Evropě za Karlovců neobyčejně zesílil tlak Franské říše, jejíž moc se zatím rozšířila hluboko na východ, takže v 9. století usilovali už Frankové o to, zachytit se i v oblastech dnešního Československa.

V 7. století byl obraz mocenských sil ve střední Evropě značně jiný. Tehdy sice už část Slovanů na západ od Čech byla patrně v závislosti na

¹ G. Labuda, *Pierwsze państwo słowiańskie, państwo Samona*, Poznań 1949, 360 str.

² W. Kętrzyński, *O Słowianach mieszkających niegdyś między Renem a Łabą, Sałą i czeską granicą*. Rozprawy Akad. Umiejętności, wydz. hist.-filos., serya II, tom XV, str. 1—142, Kraków 1901.

³ V. Vaněček, *Franské pomezí marky a jejíh českomoravské sousedství v 9. stol.*, Právněhistorické studie IX, 1963, str. 229—245.

Francích, ale šlo tu jen o jejich větev nejzápadnější, na středním Mohanu, a nadto byl to vztah zatím velmi nejistý (snad poplatek), do něhož se dostali někdy v 6. století.⁴ Ostatní Slované na západ a na jih od hradby českých hor octli se na rozhraní 6. a 7. století dočasně ve sféře vlivu a moci Avarů.

Franská říše měla s Avary zkušenosti už od let 561—562, kdy ji poprvé napadli, a to patrně ze severovýchodu, od severní strany Sudet a Karpat. Koncem 6. století napadli Avari Franky už od jihovýchodu, snad přes Moravu, z nedávno okupovaného středního Podunají, odkud — spolu se Slovany — vytlačili moc Gepidů a Langobardů, podrobili si zbytky i jiných kmenů a zařídili si v symbiose se Slovany pevná střediska, zvláště mezi Tisou a Dunajem a pak i v Pannonii.⁵

V této době lze častěji zaznamenat nápory Avarů do oblastí na jih a jihozápad od Čech, do krajin, jež na rozdíl od Podunají nepředstavovaly už zónu avarsko-slovanského spoluzití, nýbrž zónu stálého ohrožení, resp. agrese Avarů, třeba ovšem daleko se netýkala jen zdejších Slovanů, nýbrž všech kmenů sídlících mezi Alpami a středním Rýnem. Z toho, co takto o situaci Avarů v době na počátku 7. století víme, vyplývá velká pravděpodobnost bezprostředního spojení avarských center na středním Dunaji se Slovany, kteří tehdy — a dlouho ještě potom — sídlili mezi Dunajem severně od Řezna a oblastí germánského Duryňska.

Avarská moc byla v této době nepohodlná stejně oběma velkostátům, Byzanci na východě a Frankům na západě, jako Slovanům státně dosud neorganizovaným, kteří byli usazeni v bezprostředním okolí Avarů. Obě velké říše byly by nejraději viděly likvidaci Avarů za současného rozdělení jejich dědictví, včetně okolních Slovanů, mezi sebe. Byzanc i Frankové se takto svými zájmy už od konce 6. století střetávali právě v dnešním rakouském Podunají, v bývalé římské Pannonii a ve východních Alpách.

Pokud jde o Slovany žijící přímo mezi Avary a v bezprostředním sousedství jejich center, Avari je, jak víme, s sebou vodili na válečné výpravy, posílali před sebou do boje a přezimovali s nimi a u nich. Vzdálenější Slované byli Avarům zavázáni odvádět různá plnění,⁶ zřejmě ještě ve formě mezikmenové poplatnosti staršího typu.⁷

⁴ O tom dobře R. Holinka, *Moinwīnidi et Radanzwīnidi*, Zprávy Antropologické společnosti IV., Brno 1951, str. 22.

⁵ Srov. J. Eisner, *Devínska Nová Ves*, Bratislava 1952, str. 210, také 206, 209. — Výtečnou expozici celé avarsko-slovanské problematiky představuje stať B. Zástěrové, *Avari a Slované*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, 1958, str. 19—50, kde zejména je shrnuta všechna dosavadní literatura.

⁶ „... tributa ... Sclavi Chunis solvebant“, *Fredegar IV*, 48. Tento pramen je citován podle edice B. Krusche v *Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Merovingicarum II*, Hannover 1888.

⁷ K tomuto zjevu viz blíže v *Právněhistorických studiích III*, 1955, str. 47; *IV*, 1956, str. 242—243.

Dočasně, na úspěšných výpravách a krátce po nich, část těchto Slovanů bývala snad se svou rolí spokojena a představovala relativního spojence Avarů. Avšak v celkovém obraze 7. století přece jen převládá tendence Slovanů, oprostit se od Avarů, což je jasně dosvědčeno zejména vypravováním Fredegara o „odboji Slovanů na západě avarské mocenské oblasti“,⁸ v jehož čelo se dostal v první polovině 7. století Samo.

Tento odboj, jak přesvědčivě ukázal zvláště *Holinka*,⁹ začal patrně v Horních Francích, to jest nad středním a horním Mohanem na západ od Čech a rozšířil se snad i na jiné Slovany v sousedství Avarů. Byl to odboj velmi úspěšný, což snad souviselo i s tím, že byl zpočátku podporován Franky (viz níže), avšak Franská říše hodlala jeho výsledků použít především pro sebe. Podle představ krále Dagoberta a jeho dvorských kruhů měli Slované, kteří se oprostili od Avarů, dostat v rámci Franské říše pod vedením Samovým roli obránců Franků jak proti dalším nájezdům Avarů z jihu, tak i proti eventuálním náporům jiných Slovanů ze severu i z východu. Frankové měli v tomto směru politiku velmi podobnou politice Byzance, jak bylo v literatuře už dříve zaznamenáno.¹⁰

Avšak v tomto bodě se Frankové přepočítali. Frank *Sam*o, když se skutečně octl v čele Slovanů, dal přednost tomu, vládnout nezávisle jak od Avarů, tak od Franků. Nepochybně byla situace taková, že mu nic jiného nezbývalo, chtěl-li se udržet ve svém postavení, neboť vnucovat Slovanům po vítězství nad Avary franské jho, jakkoli volné, bylo pro něho patrně zcela neúnosné.

A tak odboj Slovanů proti Avarům, který započal někdy kolem r. 623 na západ od Čech, oprostil patrně všechny tyto Slovany na delší čas i od přímého ohrožení franskou mocí. Franky se tehdy podařilo udržet v bezpečné vzdálenosti od Slovanů zejména v oblasti Duryňska, jak to v německé literatuře dobře vystihl už před lety *A. Meitzen*.¹¹ Smysl slovan-ských bojů s Dagobertem pod vedením Samovým byl právě v tom, že Slované osvobodivší se od Avarů musili se na druhé straně bránit i Frankům, kteří právě r. 629 uzavřeli spojenectví a věčný mír s byzantským císařem Herakliem.¹²

Teprve koncem 7. století Frankové asi opět zaujali mezi Slovany na středním Mohanu dřívější své politické posice, zatímco ostatní Slované v tomto území pozdějšího Německa rozvíjeli dále svůj pozdně prvobytný a pak raně feudální politický život. Svým západním, resp. jihozápadním

⁸ Tak o věci mluví *Eisner*, l. c., str. 347.

⁹ *R. Holinka*, l. c., str. 22—24.

¹⁰ *L. Niederle*, *Rukověť slovanských starožitností*, 1953, str. 79.

¹¹ *A. Meitzen*, *Siedelung und Agrarwesen etc.*, II, 1895, str. 405.

¹² Srov. už *F. Uspenskij*, *Первые славянские монархии на северо-западе*, 1872, str. 14.

germánským sousedům podlehl všichni tito Slované až v průběhu 9. století, kdy se teprve octla hranice moci Východofranské říše vůči oblastem dnešního Československa přibližně na čáře Šumavy.

Už z tohoto *obecného* obrazu slovanských politických akcí v době Samově se ukazuje malá pravděpodobnost toho, že by jádrem či těžištěm Samova slovanského „regna“ byla bývala někdy Morava. A toto stanovisko potvrdí nám i některé aspekty speciální.

K okolnostem již dříve známým, jejichž význam nebyl doceňován, náleží i skutečnost, že merovejská Franská říše činila si nárok na oblasti, v nichž začal vládnout Samo, s odůvodněním, že jde o území i lid patřící pod pravomoc Franků. Dagobertův vyslanec Sicharius mluví sice podle kronikáře před Samem hloupě a nevhodně, ale sotva lze pochybovat o tom, že hlavní smysl jeho řeči byl ve shodě se stanoviskem franského dvora: „quod Samo et populus regni sui Dagobertum deberint servitium“.¹³ A Samo podle kronikáře odpovídá vyslanci Franků takto: „I země, kterou máme, jest Dagobertova, i my jsme jeho, jen kdyby se rozhodl s námi udržovat přátelství“.¹⁴

Zde sotva mohlo jít o území tak vzdálená hranicím moci Dagobertovy, jako byly Čechy nebo dokonce Morava 7. století. Mohlo ovšem jít velmi dobře o Slované v těsném sousedství Franků, na východ a jihovýchod od Duryňska, zvláště uvážíme-li, že Duryňsko samo už od druhé čtvrtiny 6. století patřilo k Franské říši.

Byl-li Samo skutečně původem „homo... natione Francus“ — a proti této jasné zprávě kronikáře lze těžko něco namítat — pak není vyloučeno, že v argumentaci Franků hrála roli i skutečnost, že Samo byl vlastně poddaným franského krále. Mohla totiž odtud vyplynout i úvaha, že vlastně všichni, kdož jsou Samovi poddání, jsou nepřímě také poddanými Franské říše, úvaha zřejmě scestná, neboť se nevyrovnávala s realitou původní a od nikoho neodvozené moci Slovanů, kteří — i podle vyprávění

¹³ *Fredegar IV*, 68.

¹⁴ „Et terra, quam habemus, Dagoberto est et nos sui sumus, si tamen nobiscum dispo-suerit amicitias conservare“. Tamtéž, (c. 68). — Lze s tím srovnati slova biskupa Avita resp. burgundského krále Sigismunda adresovaná byzantskému císaři Anastasiovi: „Vester quidem est populus meus, sed me plus servire vobis quam illi praeesse delectat“, viz u J. Kinc la, *Stát a právo v germánsko-římské Burgundii V.—VI. stol.*, Praha 1959, str. 61; také u P. Koschakera, *Europa und das römische Recht*, 2. vyd., München 1953, str. 11. — V obou případech jde o projevy diplomatického rázu z nejranějšího středověku. Ani Sigismund ani Samo nemínili se ve skutečnosti zřítí své samostatnosti. Samo nadto kladl si vůči Frankům podmínku vzájemného respektování, což Frankové odmítají. Ve svých posledních důsledcích znamená Samovo stanovisko pravý opak toho, co vzkazuje Sigismund. Samo dává posléze přednost tomu, státi v čele slovanského lidu, před tím, aby sloužil Dagobertovi.

kronikáře — sami „vidouce statečnost Samovu, zvolí si ho nad sebou králem“.¹⁵

Od Šafaříka přes Uspenského až k Zd. Nejedlému udržuje se sice domněnka, že Samo byl vlastně Slovan, i když prý snad ze slovanského kmeny podlehnuvšího krátce před tím Frankům, ale proti jasné mluvě jediného soudobého historického pramene vztahujícího se přímo k věci sotva lze takovouto domněnku držet.¹⁶ Zmínka pozdní „*Conversio*“ z druhé polovice 9. století o tom, že Samo byl Slovan a sídlil v Korutanech, dá se vysvětliti jinak.¹⁷

¹⁵ *Fredegar IV*, 48 „cernentes utilitatem Samones eum super se eligunt regem“. Že slovo „utilitas“ v této době znamená *statečnost*, pěkně odůvodnil zvláště F. Dahn, *Die Könige der Germanen*, VII-2, 1894, str. 70.

¹⁶ P. J. Šafařík, *Slovanské starožitnosti II*, kn. 11, § 39; F. Uspenskij, l. c., str. 13; Zd. Nejedlý, *Dějiny národa českého II*, 1955, str. 177. — Z právních historiků domníval se B. Rieger, že Samo nebyl asi „franského rodu“, *Ríšské dějiny rakouské*, I. seš., 1899, str. 21, pozn. 18. — Jak je zřejmé již z toho, co jsme pověděli výše, kloníme se k názoru, hájenému zejména badateli ze zemí, z nichž podle Fredegara Samo pocházel, že totiž Samo skutečně nebyl Slovan původem. Že Fredegarův „pagus Sennonagus“ je totožný s tím, co se pak běžně označovalo jako „pagus Senonicus“, to jest oblast kolem dnešního města Sens v někdejší římsko-germánské Burgundii, nepochybuje ani dost málo jeden z nejlepších znalců dějin této krajiny M. Chaurme, *Les origines du Duché de Bourgogne*, II-3, Dijon 1931, str. 1177. — K možným keltským souvislostem jména Samova, vzhledem k Francii důležitým, viz dobře Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz II*, sl. 1349, ib. sl. 1342. — Pokud jde o smysl cesty Samovy mezi Slovy, přichází v úvahu jednak vysvětlení, že tu šlo o obchod s otroky, jednak že šlo o obchod se zbraněmi. Mám však za to, že cesta měla původně i polooficiální politické poslání, totiž získat Slovy, oprošťující se od vlivu a moci Avarů, pro Franky. Tomuto poslání se Samo posléze patrně zpronevěřil, v čemž spočívala zvláštní komplikace jeho „královského“ postavení („rex Sclavinorum“, *Fredegar IV*, 68) mezi Slovy ve vztahu k Franské říši. Tím by se vysvětlilo velmi mnohé z toho, co vypráví Fredegar. — Že Samo provozoval obchod s otroky, dokazuje zejména známý belgický historik středověkého otrokářství Ch. Verlinden, *Problèmes d'histoire économique franque*, I. *Le Franc Samo*, in: *Revue Belge de Philologie et d'histoire XII*, 1933, str. 1090—1095 (zde také cenné odkazy na jinou literaturu francouzskou a belgickou). Verlinden se ovšem domnívá, že Samo pocházel ze „Soignies dans le Hainaut belge“. — Informace F. Dvorníka k tomu (*The making of central and eastern Europe*, London 1949, str. 15, pozn. 12) spočívají patrně na nedorozumění. — O Samově otrokářství srov. také H. Pirenne, *Geburt des Abendlandes (Mahomet et Charlemagne)*, v něm. překl. 1939, str. 93. Zde je také domněnka, velmi pravděpodobná, že i franští obchodníci zabítili v panství Samově (*Fredegar IV*, 68) byli otrokáři provozující „Sclavenjagd“. Srov. také už Fustel de Coulanges, *La monarchie franque*, str. 258.

¹⁷ Názor, že zmínka o Samovi, jeho slovanství a jeho životě v Korutanech, tak jak ji obsahuje *Conversio*, nejsou založeny na tradici, nýbrž na nedorozuměních a výmyslech, zastává G. Labuda, *Patřili Slované korutanští říši Samově?*, *Český časopis historický*, roč. 48—49, 1949, str. 1—13. Avšak, jsme-li zde už opravdu v říši omylů a dohadů, jak tomu nasvědčuje veškerá dosavadní literatura, pak je možno jíti dále. Nemůže situaci snad vysvětliti *dohad*, že v *Conversio* jde o druhého Sama, jednoho ze synů Franka-Sama, který už byl Slovan a patrně opravdu vládl v Korutanech jako v jedné ze složek původního Samova slovanského svazu? Místní tradici alpských Slovanů (nejen o Samovi, nýbrž i o jiných dávných slovanských knížatech, kteří jsou zde jmenováni) přizpůsobili pak autoři *Conversionis* v případě Sama-syna zhruba a nedokonale příběhům,

Po nezdaru Dagobertovy výpravy proti Samovi „mnohonásobně Slované vpadávají do Duryňska a aby plenili i ostatní kraje (pagos) ve Franském království“.¹⁸ To je další významná skutečnost, kterou je třeba vzít v úvahu dříve než se rozhodneme klásti těžiště Samova slovanského svazu na Moravu. A je to skutečnost tím závažnější, že se zpráva o analogických událostech v prameni 7. stol. k letům 633/634 opakuje: Slované (Venedové) tehdy „na rozkaz Samův“ častěji přecházeli hranicí (limes) a vpadávali do Duryňska a ostatních krajů (pagi), „aby pustošili království Franků“.¹⁹ Takovéto události sotva jsou vysvětlitelné z Moravy jako střediska Samova „království“, ale naopak jsou velmi dobře pochopitelné, umístíme-li tento politický útvar co nejzápadněji k franskému pomezí první poloviny 7. století.

Dále má Fredegar zprávu, že „ke království Samovu se připojil se svým lidem také i Dervan, kníže (dux) plemene Srbů (gente Surbiorum), kteří byli Slovanského rodu a již dříve náleželi ke království Franků“.²⁰ I to nasvědčuje tomu, že události, v nichž tak významnou roli měl Samo, odehrávaly se přímo na tehdejší pomezí franskoslovanském, a to na půdě dnešního Německa. Srbové, jejichž náčelníkem byl Dervan, sídlili nepochybně na severovýchod od Duryňska a na sever od vlastního území, v jehož čele stál Samo. Duryňským (do r. 531) a pak Frankům podléhali v jakési formě od počátku 6. století a teprve nyní přešli do jiné závislosti — na nové sousední moci slovanské.

Do tohoto řetězu indicí navozujících vesměs závěr, že Samovo panství jest třeba hledati především na západ od Čech, zapadá s mimořádnou závažností lokalisace slovanské pevnosti Wogastisburku poukazující k tomu, že styčná linie mezi mocí Slovanů a mocí Franků byla v době Samově zejména v horním Pomohani. Až do nejnovější doby řada badatelů vymýšlela nejrůznější lokalisace onoho slovanského hradu, v němž se podle Fredegarovy zprávy za bojů s Franky v době Samově pevně uzavřel (inmuraverant) značný počet slovanských bojovníků (plurima manus fortium Venedorum) a při jehož obléhání byl hlavní Dagobertův voj na hlavu poražen.²¹ A přece už r. 1911, jak na to nyní upozornil Grünwald,²² byla věc v podstatě plně vyřešena, což české (i jiné) literatuře ušlo, a to na

jež našli v Gesta Dagoberti o Samovi-otci. — K povaze Conversionis viz nyní V a v f i n e k, Listy filologické VII, 1959, str. 223.

¹⁸ Fredegar IV., c. 68.

¹⁹ Tamtéž, c. 75; srov. také c. 74 o událostech z předchozího roku.

²⁰ Tamtéž, c. 68 in fine.

²¹ Tamtéž, k letům 631/632.

²² R. Grünwald, Wogastisburk, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, 1958, str. 102, 104. V tomto článku je i přehled, velmi poučný, hlavních lokalisací dosavadních. Dodati je nutno, že už r. 1901 W. Kętrzyński (l. c., str. 122—123) dokazoval, že Wogastisburk je třeba hledat někde v polovině cesty mezi Pforzheimem a Bayreuthem.

základě toho, že bylo v blízkosti Staffelsteinu nad Mohanem nalezeno místo *Wugastesrode* historicky zaznamenané k r. 1017. Závažnost tohoto zjištění spočívá právě v tom, že Wogastisburk je jediné místní jméno ze Samova panství v pramenech se vůbec vyskytující.

Pro řešení eventuální souvislosti Samova panství s počátky Moravského státu má daleko větší význam, než by se na první pohled zdálo, i otázka, zdánlivě jen teoretická, zdali „regnum Samonis“ bylo opravdovým státem ve vědeckém smyslu slova či snad útvarem jiným, předstátního charakteru. Do doby zcela nedávné si tuto otázku historikové vůbec nekladli. Vyvolal ji teprve marxistický přístup k řešení záhad počátku státního života u Slovanů. Dnes už převaha pozorování a úvah sem spadajících vede k odpovědi, že „Samovo království“ nebylo ještě státem ve smyslu organizace vládnoucí třídy, kterou by v této době nemohla být než třída raných *feudálů*. Je tomu tak z toho důvodu, že pro první polovinu 7. století nemůžeme ještě u žádného slovanského lidu předpokládat — a tím méně prokázat — zánik společenských řádů prvotně pospolných, vznik tříd a zejména existenci feudality, byť i rané, jež jediné by mohla být nositelkou skutečné státní organizace.²³

Také totiž různé problémy kolem tzv. říše Samovy dají se nepoměrně lépe osvětliti, jakmile opustíme falešný předpoklad, že tu šlo o stát. Nešlo-li o organizaci domácí slovanské feudality, odpadá jakýkoli podiv nad tím, že v čele tohoto útvaru stál cizinec a nikoli domácí člověk. Nebyl-li tu stát v pravém slova smyslu, nemá význam klásti si otázku pevných státních hranic či dokonce hlavního sídla tohoto útvaru a pochopíme mnohem snáze proměnlivost teritoria Samova panství i jeho zánik či rozpad po smrti Samově. Ztrácí vůbec smysl otázka po přímé souvislosti s pozdějšími dynastiemi reprezentujícími v Čechách (Přemyslovci) a na Moravě (Mojmírovci) veškerou místní feudalitu, a to ve funkci hlavy *státu*, neboť Samo hlavou státu ještě nebyl. Odpadá — nehledě vůbec k jiné naší lokalizaci — otázka kontinuity *státnosti*, ať už v Čechách nebo na Moravě, neboť — jak ještě uvidíme — teprve někdy v 8. století mohly se vytvořit v těchto zemích předpoklady ke vzniku třídy, jež tuto státnost mohla založit a pak její kontinuitu dále nést, a to zpočátku vždy jen v úzce vymezeném měřítku, v rámci jednotlivých (z části snad i starších) *místních* knížectví.

Politický útvar, o němž nám v souvislosti se Samem zanechal tak cenné

²³ V. Vaněček, *První tisíc let ...*, 1949, str. 63 a d., zvl. str. 73; ani H. Lowmianskemu, v největší až dosud práci tomuto tematiku věnované, *Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich*, Warszawa 1953, nezdařil se důkaz, že by feudální vztahy u kterékoliv větve Slovanů byly starší než z 8.—9. století. Viz k tomu V. Vaněček, recenze tohoto díla in: *Byzantinoslavica* XVI-2, 1955, str. 331—348, zvl. str. 335 a d.

zprávy tzv. Fredegara, nebyl než ad hoc vzniklým volným svazem pozdně prvotně pospolných a tedy předstátních slovanských společenských organizací se společnou obranou, jednotným velením společných vojáků a patrně i s příspěvky všech zúčastněných na vydržování společného vojenského vůdce. Samo, který se pozorovateli ze západu jevil „králem“, byl především obecně uznaným („zvoleným“ říká pramen) vůdcem slovanských branných sil, které je třeba si představovat jako produkt pozdně prvotně pospolné vojenské demokracie a nikoli jako nějakou feudální armádu.

Na vlastní struktuře slovanské společnosti dané stupněm ekonomického rozvoje Samův svaz nic nezměnil. Byl zde jen dočasně připojen nový organizační článek vojensky-technického charakteru, jež Fredegar nazval „králem“. Ve shodě s touto svou funkcí Samo zajisté ani nesídlil na jednom místě, nýbrž táhl vždy tam, kde jednak bylo jednotného velení třeba, jednak kde bylo pohotově dosti prostředků k životu pro něho, pro jeho ženy a děti a pro ostatní jeho doprovod (snad družinu). Hlavou státu nebyl, i když fakticky představoval náčelníka, k němuž se — jako v případech u Fredegara uváděných — obraceli Frankové, když v této době se svými slovanskými sousedy na východě chtěli vyjednávat.²⁴

Poznatky, jež máme zatím k dispozici, vedou tedy k závěru, že původní jádro Samova slovanského svazu bylo nejpravděpodobněji v krajinách mezi dnešní československou západní hranicí a starou hranicí (z rozhraní 6. a 7. století) Franské říše. V průběhu konsolidování svazu se oblast moci Samovy rozšiřovala, jak máme v pramenech doloženo, jednak směrem na sever (srbský Dervan), jednak směrem na jih (stopa ještě ve zprávách Conversionis). O rozšiřování směrem na východ nemáme sice zpráv, není však nijak vyloučeno, že alespoň část vlastních českých Slovanů (tj. v pozdějších historických Čechách) k Samovu svazu po jistý čas náležela. Zejména může to platit o obyvatelstvu nejzápadnějších a nejjihnějších Čech.

Ale je pravděpodobné, že i Slované v dnešních Rakousích pod vedení Samova na čas patřili. Nasvědčuje tomu Fredegarova zpráva, že Slované za vedení Samova (suo regimini) „svedli mnohé boje s Avary“ a že „jeho radou a statečností vždy Avary překonali“.²⁵ K tomu mohla být příležitost jen, byl-li Samo vůdcem i oněch slovanských plemen, jež přímo s Avary sousedila, a to alespoň dočasně. Podporuje to i zpráva, že Samo začal svou kariéru mezi Slovany tím, že se svou družinou se připojil k slovanským vojákům, když již stály v boji proti avarským utlačovateli. Nicméně ne-

²⁴ Pozoruhodné je tu zejména jednání zmíněné u Fredegara k r. 631/632 (IV, c. 68), v němž šlo o „placeta“, tj. jakési smíšené mezinárodní rozhodčí soudy, jež měly vyrovnávat vzájemné nároky na náhradu škody mezi Franky a Slovany.

²⁵ Fredegar IV, c. 48.

dostatek jakýchkoliv jiných zpráv o tak velickém politickém útvaru, zejména také z pramenů byzantských, ukazuje spíše na to, že vlastním „královstvím“ Samovým byla oblast poměrně malá v těsné blízkosti Franků. Slovanská plemena na východ a jihovýchod odtud stála nanejvýš k Samovi v určitém dočasném, obzvláště volném svazku. Toto řešení také nám vysvětluje, proč žádný z dnešních slovanských národů nemá o Samovi tradic, pověstí apod. (s výjimkou oné zmínky v *Conversio*, jejíž interpretace není hladká). Památka na Sama patrně zanikla se Slovy na západ od Čech a zachovala se, což je charakteristické, právě jen v burgundské kronice známé jako kronika Fredegarova, jejíž autoři na vyprávění mohli mít zvláštní zájem z hlediska *franského*.

Význam této historické zprávy je sice nesmírný, ale skutečnost ve zprávě zachycená byla asi daleko skromnější než jak ji viděli mnozí moderní historikové. Ani o dynastii Samově nic dále neslyšíme. I to je dobře vysvětlitelné, jestliže si uvědomíme, že nešlo o státní život a zejména jestliže přijmeme, že Samo přímo působil především v krajích na západ a jihozápad od dnešní západní hranice ČSSR, které se dostaly nejpozději v průběhu 9. století pod plné panství Franků.

Pokud jde o oblast Moravy, je málo pravděpodobné, že bychom i jen jižní její část mohli k Samovu svazu přiřít. Jestliže se už snad i tehdejší Moravané začali stavět na odpor moci a vlivů Avarů, kteří byli v jejich nejtěsnějším sousedství — o tomto odporu však nemáme nejmenších písemných zpráv — pak zde v nejlepším případě byla v 7.—8. století permanentní zóna slovansko-avarských bojů²⁶ a v souvislosti se vším tím, co jsme pověděli výše, je jen zcela nepatrná pravděpodobnost, že by zde mohlo být právě „centrum“²⁷ Samova panství.

K myšlence nověji vyslovené,²⁸ že těžiště Samova politického útvaru bylo při Dunaji v dnešním Rakousku (snad Vídeň), lze poznamenat, že ani tuto možnost nelze sice a priori zcela odmítnout, neboť je dobře možné, že v průběhu 7. století — s úspěchy proti Avarům a v souvislosti s konflikty s Franky — se střed slovanského svazu Samem vedeného přesouval stále více na jih, ale že i v tomto směru, dokud nebudeme mít dalších zpráv a poznatků, je nyní ještě spíše na místě kritická střízlivost.

²⁶ Viz naposledy (shrnutí) u Eisnera, *Devínska Nová Ves*, 1952, str. 208. Moravské centrum Samova panství sotva by ostatně bylo uniklo pozornosti Byzance, která (srov. Poulik, *Jižní Morava*, 113) už někdy od 5. století měla s touto oblastí čilý styk.

²⁷ Ze „centrum“ tzv. „Samova státu“ bylo „s největší pravděpodobností na dolním toku řeky Moravy a Dyje, tedy v pozdější ústřední oblasti říše Velkomoravské“, soudí — přiklání se výslovně ke G. Labudovi, též J. Poulik, viz např. naposledy v *Památkách archeologických* 1957 (roč. 48), str. 345. Srov. též už dříve — poněkud mírněji — *Jižní Morava*, str. 71. Tento názor sdílí i L. Havlík, in: *Slovanské štúdie III*, 1960, str. 24.

²⁸ Viz E. Zöllner, *Die politische Stellung der Völker im Frankenreich*, Wien 1950, str. 194.

Tím pak ovšem padají i podklady pro všechny domněnky další, zejména, že snad Přemyslovci byli vlastně „Samovci“, neboť snad Přemysl byl tožný s Frankem Samem,²⁹ anebo že potomky Samovy bylo by lze spatřovat v moravských Mojmirovcích,³⁰ což představuje jen variantu — s jinou lokalizací dynastické souvislosti — these Schreuerovy.

Zmínili jsme se výše o tom, že v době Samově na jižní Moravě bylo v nejlepší případě pásmo stálých bojů mezi Slovany a Avary. Jsou totiž možné i případy jiné, pro předpoklad starých kořenů samostatné politické existence moravských Slovanů méně příznivé. Myslíme zde na různé formy slovansko-avarské „symbiosy“, jak na jednu z nich narazili v bádání o moravsko-slovenském Podunají naši archeologové.³¹ V tomto směru je situace starých Moravanů 7.—8. století zatím velmi nejasná, zvláště chápeme-li tehdejší Moravu tak, že do ní zahrnujeme i celou oblast, dnes rakouskou, mezi Dyjí a Dunajem, tehdy nesporně Slovany obydlenou a Avary ovládanou.

V otázce vzniku slovanského státního života v moravské oblasti bude úlohou našich archeologů zjistiti, kam až sahala v Podunají, Pováží, Pomoraví a Podyjí směrem k severu sféra oné slovansko-avarské symbiosy a kde začínala zóna slovanských hradů, pod jejichž ochranou se mohly rudimenty samostatného raně feudálního státního života moravských Slovanů rozvíjet.

Smíme-li se již pokusit ze všeho, co nám je dosud známo, učinit syntetický obraz, pak v něm teprve od definitivní porážky Avarů na konci 8. století budou vystupovat pevnější rysy rodících se slovanských státních útvarů na našem dnešním území. Zcela správně bylo poznamenáno, že „území mezi Dunajem a Dyjí... bylo ovládáno z avarských center až téměř do konce 8. století“.³² Plně to souhlasí s tím, co se běžně přijímá o dě-

²⁹ H. Schreuer, *Przemysl - Samo*, Vierteljahrschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 1907. Znovu stručně v přednášce „Germanische und slavische Staatsbildung“, Bonn, 1918, str. 12—13. — E. Goldmann, *Přemysl-Samo*, Mitteilungen des Inst. f. oester. Gesch. XXX, 1909, 327—337. — Srov. V. Novotný, *České dějiny* I-1, 1912, str. 207, 257.

³⁰ Na možnost hypotézy, že Mojmirovci byli v souvislosti s potomstvem Samovým, narazil už Fr. Dvorník, *Les légendes*, 1933, str. 221. G. Labuda, l. c., str. 294 napsal, že nejen Moravský stát 9. stol. je „bezprostředním“ pokračováním někdejšího domnělého státu Samova, nýbrž že i mojmirovská dynastie snad může „bezprostředně“ pocházet od Sama. — Podobné představy jsou základem práce Erika Fügediho o „Moravských Slovanech a Avarích“ publikované v Arch. Értesítő, ser. III, vol. VII—IX, 1946—1948. Je zde fantastická konstrukce Mojmirovců jako potomků Avarů, kteří se zrodili ze slovanských matek a se Samem osvobodili Slovany na Moravě od avarské nadvlády.

³¹ Viz zvláště J. Eisner, *Devínska Nová Ves*, 1952; Poulik, *Památky archeologické* 48, 1957, str. 348.

³² Poulik, tamtéž, str. 351.

jiných pozdějších Rakous, že totiž až do posledního desetiletí 8. století byly avarské pevnosti hned za řekou Enží.³³

Také dolní Pomoraví mohlo, jak mám za to, rozkvést jako středisko slovanské státní moci až když odpadlo avarské nebezpečí, a to bylo až po definitivním zničení Avarů Karlem Velikým v letech 791—799, tedy přibližně půldruhého století po hlavním rozmachu Samova slovanského svazu. A není nijak vyloučeno, že raně feudální vládnoucí třída se až do konce Moravského státu nezbavila určitých stop avarských kulturních vlivů.³⁴

Jestliže se celá „samovská“ epizoda západoslovanských a částečně i jihoslovanských dějin skutečně odehrávala, jak vše tomu nasvědčuje, mnohem západněji, přičemž vyzařovala politicky spíše na sever a na jih než na východ, pak většina dnešních Čech a celá dnešní Morava byla pravděpodobně mimo Samovo panství a proces posledního rozkladu prvotně pospolné společnosti a přechodu ke společnosti třídní a posléze ke státu odehrával se tu bez bližší souvislosti s oním domnělým „prvním slovanským státem“ 7. století.

Jak asi tento pochod probíhal, můžeme spíše jen tušit. Nepochybně to, co dnes jsme s to povědět, bude dalším bádáním mnohonásobně korigováno a doplňováno.

Srovnání s jinými oblastmi, zvláště v pozdějším Rusku, na Balkáně, v Pověslí, Polabí a Pobaltí ukazuje, že u Slovanů rozklad prvotně pospolného rodového zřízení ve stoletích 4.—8. n. é. vyústil v několik druhů *pospolitostí*, vyšších i nižších, jejichž vzájemný vztah byl v různých dobách různý, avšak jež byly základem struktury společnosti až do vytvoření *třídní* společnosti a *státu*. Byly to velkorodiny („zádruhy“), malorodiny, sousedstva (vsi), hradové obce („župy“)³⁵ a posléze knížectví, tato zčásti na

³³ E. Mühlbacher, *Geschichte der Deutschen*, 1896, str. 178. Obyvatelstvo oblastí na jih a na jihovýchod od dnešní Moravy, pokud žilo v oné avarsko-slovanské symbióse, lze ještě na rozhraní 8. a 9. stol. zajisté nazývat Avaroslovany. Vztahují na ně zejména zprávy, jež k r. 803 mají franské anály o Slovanech a Avarech, kteří se poddali tehdy Karlovi („imperatoris dominio“), S. Abel-B. Simson, *Jahrbücher des fränkischen Reiches II*, 1883, str. 297, pozn. 6. Na území dnešního Burgenlandu vyskytuje se ještě začátkem 9. stol. jako místní označení výraz „usque ad praedicta loca Avarorum“, H. Wagner, *Urkundenbuch des Burgenlandes I.*, 1955, str. 1, č. 3, z r. 808.

³⁴ L. Havlík, in: *Slovanské štúdie III*, 1960, str. 21 se opět kloní k tomu, že jádro zpráv o velkém králi Slovanů Svatoplukovi u Ibn Rosteha (a jiných arabských autorů) vztahuje se skutečně na Velkou Moravu doby Svatoplukovy včetně označení velmožů slovem „župané“, pítí kobyliho mléka, obrany v pevnostech proti Maďarům atd. — To co k věci psal E. Fügeli, l. c., str. 335—336, je ovšem přehnané.

³⁵ V hradových (resp. hradských, jak — podle Q. Hodury — píše B. Horák, viz B. Horák-D. Trávníček, *Descriptio civitatum etc.*, Praha 1956) pospolitostech čili *obcích* máme slovanskou obdobu organizačního článku, který se vyskytoval snad po celé Evropě v těsně předfeudálním stadiu jejího ekonomicko-politického vývoje a býval zde běžně označován termínem *civitas*. K tomu viz E. Šimek, *Velká Germanie IV*, str. 90—91, kde jsou zachyceny *civitates* jako rozsáhlé okrskové pospolitosti římských příslušníků v dnešním západním Německu, a to s funkcí správní; F. Dahn, *Die Könige III*,

basi etnické (kmeny, plemena), zčásti na basi jiné, někdy i čistě mocenské. Feudalisace probíhala tak, že nižší pospolitosti (malorodiny, velkorodiny, sousedské rolnické obcíny) ocitají se v závislosti na představitelích celých žup (hradových obcí), kteří jsou jádrem rodící se feudality, a s nimi, popř. v širším rámci knížectví, procházejí vývojem k státu, který jako politická nadstavba raně feudálního hospodářského řádu začal na našem dnešním území vznikat patrně na několika místech současně.

K objasnění tohoto pochodu značně může přispět i rozřešení otázky, na niž jsme pro Čechy narazili už v jedné ze starších prací, totiž zdali orga-

1886, str. 16—17, kde jsou doklady o *civitas* ve smyslu „territorium, regio“, srov. také jinde v tomto rozsáhlém díle na místech podle celkového rejstříku z r. 1911 (heslo *civitas*); G. W a l t z, *Deutsche Verfassungsgeschichte III*, 2. vyd. 1883, str. 376 (zde srovnání *civitates* — *pagi* — *Gauen*). Nejnověji takto K. T y m i e n i e c k i, *Przegląd Historyczny* 52/3, 1961, str. 556, pozn. 9. — Vedle B. H o r á k a - D. T r á v n í č k a dobře pochopili koncepci hradových obcí (žup) jako pokrevně-územních pospolitostí nižších organizačních svazků (malorodina, velkorodina, vesnická společenství) seskupených kolem společného hradu zejména H. B u l í n, in: *Vznik a počátky Slovanů I*, 1956, str. 90; Z. M. Č e r n i l o v s k í j, *Vozniknovenie ranněfeodalnogo gosudarstva u Pribaltijskich Slavjan*, Moskva 1959, zvl. str. 29; V l. P r o c h á z k a, např. in: *Vznik a počátky Slovanů II*, 1958, str. 147, 149 a *Slavia occidentalis* 22 (1962), § 3, v tisku. — Že i u tzv. Bavorského Geografa *civitates* nejsou jen jakési hrady o sobě, nýbrž že tu máme významné organizační články soudobé slovanské společnosti, poznali již dávno A. M e i t z e n a K. K a d l e c. První poznamenal už koncem minulého století, že — alespoň podle pojetí tohoto pramene — k hradům náleželo jisté organizované osídlení. Výslovně napsal, opíraje se i o jiné doklady: „... so ergiebt sich daraus von selbst die Richtigkeit der Meinung, dass mit *civitas*, schon dem Wortsinn entsprechend, nicht lediglich eine Festung bezeichnet wurde, sondern ein Bezirk, dem dieser Bau angehörte, der ihn zu benützen berechtigt und deshalb auch zu unterhalten und zu vertheidigen verpflichtet war, für den er also auch einen gewissen politischen Mittelpunkt bildete.“ *Siedelung und Agrarwesen II.*, 1895, str. 239—240, srov. i str. 234, 236. Druhý shledal, že *civitas* u Geografa Bavorského je nejen hrad, nýbrž i „territoryum należące do gradu, więcę żupa ...“, (K. K a d l e c, *Początki kultury słowiańskiej*, in: *Encyklopedia polska IV—2*, 1912, str. 75.) — U Bavorského Geografa je slovo *civitas* vzato z terminologie starších geografů, jak se to jeví např. u časově nejbližšího tzv. Geografa Ravenského (M. P i n d e r - G. P a r t h e y, *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, Berolini 1860), kde *civitates* běžně znamenají někdejší antická města s příslušným okrskem (okolím). — Pro franskou velmoc interesující se o vojenský potenciál svých východních sousedů byl počet hradů ve smyslu výše naznačeném hlavním měřítkem branné síly Slovanů. Bylo to měřítko v době těsně předstátní (a ještě i ve stadiu feudalizujících se knížectví) obecně platné, které však ztrácelo význam s plným přechodem k státu. Zračí se to i ve zmínce Bavorského Geografa o Bulhařích, kteří prý nemají zapotřebí hradových obcí (*civitates*), ježto jejich „regio est immensa et populus multus“. Bulhaři totiž dostali se zatím na vyšší stupeň politického života, k organizaci státní a tu ovšem opravdu nebylo zapotřebí starých rodově územních jednotek, jaké byly charakteristické pro život Slovanů ještě těsně před upevněním třídní společnosti a státu. — Ani na Moravě patrně soustava mojmírovských hradů pozdější doby nijak se nekryla se starými *civitates*, i když je velmi pravděpodobné, že některé ze starých předstátních hradů v nové funkci do sítě nové organizace byly zapojeny. V době Velké Moravy už hrady nepředstavovaly střediska místních předstátních pospolitostí, nýbrž sloužily především účelům raně feudální vládnoucí třídy, která — v čele s panovníkem — se v nich opevňovala a jejíž bezpečný život a spolehlivý výkon moci uvnitř i navenek zajišťovaly.

nizací slovanského obyvatelstva Moravy v době těsně předstátní (7. až 8. století) máme si představovat na základě „kmenů“ či na základě knížectví. Důvody, jež nás vedly k pochybnostem o kmenech v Čechách, platí totiž i pro Moravu. Ani v moravské oblasti nenutí nás ve skutečnosti nic k tomu, předpokládat zde napřed více *stálých etnických celků*, z nichž jeden by byl posléze jaksi pohltit ostatní a vytvořil z nich, v nových poměrech daných společnostmi raně feudální, historické Moravany 9. století.

I pro pochopení vývoje na Moravě je naopak vhodnější předpokládat tam, kde to dovoloval vztah k Avarům, volnou hru mocenských sil rodících se feudálů mezi obyvatelstvem v podstatě etnicky málo diferencovaným a stávajícím se ve své většině v 7. a 8. století objektem vždy nových a nových pokusů o raně feudální organizování, to jest podrobení, různými místními knížecími mocemi, pravděpodobně navzájem velmi bezohledně a surově spolu soupeřícími. Také na Moravě patrně docházelo v těchto stoletích k pestrým proměnám, které spočívaly v tom, že zde vznikala a zanikala knížectví různého rozsahu a trvání, tak jak to dovolovaly a umožňovaly konkrétní poměry geografické, hospodářské i politické (různá spojení, stálejší i prchavá), až posléze, po odpadnutí avarské moci, v první čtvrtině 9. století jedno z nich nezadržitelně začalo rozvíjet a uplatňovat moc takovou, že ostatní brzy musila ustoupit do pozadí. Byla to moc raně feudální šlechty v úvalech na sever od soutoku Dyje s Moravou a Moravy s Dunajem, představovaná knížecí dynastií Mojmírovců.

Dvoji Moravané hraničící s Franskou říší na sever od Dunaje, jak je zachytil tzv. Bavorský Geograf, byli nesporně v určité době historickou skutečností. Byla to však právě dvě takováto raně feudální *knížectví* a nikoli dva moravské kmény. Lze plně přitakat řešení, že je zde zaznamenána situace před sjednocením Moravy,³⁶ v čemž je o důvod více pro názor, že Bavorský Geograf je ve svém jádře pramenem z doby ještě asi Karla Velikého.

„Marharii“ s přesně spočítanými jedenácti „civitates“ na rozhraní 8. a 9. století byli prvními a nejbližšími moravskými sousedy Franků v této oblasti. Jejich vlastní státní život se rozvinul až v souvislosti s porážkou Avarů a trval poměrně krátce. Už od druhé čtvrtiny 9. století se jako samo-

³⁶ Viz o tom naposledy u Poulika, l. c., Památky archeologické 48, 1957, str. 346—347, kde je i další nová literatura. K mapce tu připojené je však třeba upozornit, že Moravané s menším počtem hradů (hradových obcí, žup), jsou zajisté knížectvím ležícím podél Dunaje a Moravané s větším počtem hradů jsou Moravané severnější, a nikoli naopak. — Vznik alespoň první části soupisu tzv. Bavorského Geografa klade nyní do počátku 9. století správně také L. Havlík, in: Slovanské štúdie III, 1960, str. 14 a d. V Polsku rozvinul problematiku Bavorského Geografa znovu G. Labuda, *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny zachodniej*, Poznań 1960, str. 40—43. Má za to, že dokument vznikl v polovině 9. stol. (str. 40), což není udržitelné, zvláště když se neuvádějí žádné nové důvody.

statný celek neobjevují, což bych vysvětloval tím, že část jejich území za své expanse absorbovali vlastní Moravané soustředění zatím politicky v oblastech severně od Dyje, a ostatek že se ocitl ve sféře franské moci. Je skutečně pravděpodobné, že na sever od Dyje byl místní „sjednocovací proces“ dovršen už na konci 8. století³⁷ a že zde už tehdy z několika místních mocí vzniklo knížectví větší, jež rychle nabývalo povahy raně feudálního státu. U Bavorského Geografa vystupují tito vlastní Moravané jako „Merehani“, kteří mají prý 30 „civitates“. Jsou tu umístěni v soupisu zcela logicky až na konci oněch „regiones, quae terminant in finibus nostris“, neboť v době, kdy soupis byl pořizován, měli s franskou mocí jen velmi úzký dotyk, patrně v oblasti při Děvině na Dunaji, východně od knížectví Moravanů přídunajských.

Mnohé nasvědčuje tomu, že zde v 6.—8.století proběhl podobný feudalizační proces jako ve středním Podněpří a že vznik raně feudálního státu Mojmirovců v 9. století má tak svou blízkou analogii ve vytvoření raně feudální Kyjevské Rusi v této době.³⁸

Stát, který vznikl na Moravě, náležel zřejmě k typu státu, v němž vládnoucí třída způsobem v podstatě feudálním vykořisťuje jednak příslušníky někdejších svobodných rolnických občin, jednak otroky. Ani občané nejsou už plně nezávislí, ani otroci (nevolníci) nejsou už otroky klasického typu. Pohromadě jsou zde prvky zcela nové (feudální poddanství), prvky běžné ve společnosti prvotně pospolné (rolnická obecna, kdysi plně svobodná) a prvky rovněž sice velmi staré, ale spíše nedomácího rázu, totiž otroctví.

S touto strukturou prošel Moravský stát dramatickým vývojem, který ve zkratce jsme se pokusili zachytit jinde.³⁹ Vrcholem tohoto vývoje bylo stadium, jež po sobě zanechalo tradici takřka imperiální. Bylo to za Svato-

³⁷ P o u l í k, l. c., str. 346.

³⁸ Viz B. A. R y b a k o v, *Obzor obščich javljenij russkoj istorii IX — serediny XIII veka*, *Voprosy istorii*, 1962, 4, str. 35—36. — Problémem rozpadu rodů u Slovanů zabýval se zvláště J. B a r d a c h, který mimo jiné dospěl k závěru, že prvotně pospolné rodové skupiny se u Slovanů začínají rozkládat už v době kolem počátku našeho letopočtu a možná ještě dříve (*Czasopismo prawno-historyczne* IV, 1952, str. 418). Velmi mlhavými dohady a kombinacemi, vesměs postrádajícími opory v pramenech, pokoušel se vyplnit mezeru mezi dobou Samovou a 9. stoletím pro Moravu L. H a v l í k, in: *Slovanské štúdie* III, 1960, zvl. str. 24 a 28. — Ke vzniku Moravského státu a k jeho charakteru státu raně feudálního viz J. H l a v s a, *Velkomoravská říša, rano-feudálny štát*, in: *Právnické štúdie* III, 1955, str. 527 a d. — Lze mít za to, že pro 8. století, pro něž nám zcela chybí historické prameny domácí, bude lze jak pro Čechy, tak pro Moravu a snad i pro západní Slovensko použít analogicky mnohého z toho, k čemu se dospělo při rozboru společenské struktury a jejího vývoje k feudalizaci v sousedním Bavorsku. Viz k tomu J. K u d r n a, *K otázce třídní diferenciacie a prežitků spoločnosti prvobytně pospolné v Bavorsku v 8. století*, *Sborník prací fil. fak. Brněnské university*, IV C 1955, 2, str. 31—42.

³⁹ V. V a n ě č e k, *Stát Moravanů, Velkomoravská říše*, in: *Velká Morava*, sborník, Praha, NČSAV, 1963, str. 13—38 (vyšlo také slovensky, rusky, německy a francouzsky).

pluka, jehož bylo později vzpomínáno u nás přímo jako imperátora: „qui tunc temporis potentissimus erat et *quasi imperator*, habens latissimum regnum“.⁴⁰ Připínati tento vývoj na tzv. říši Samovu je však za dnešního stavu našich vědomostí neúnosné.

Besteht ein Zusammenhang zwischen dem Großmährischen Reich und Samos slawischem Verband? (Zur Entstehung des Staats in Mähren)

Václav Vaněček

(Zusammenfassung)

Schritt für Schritt sind wir nun, wie es scheint, doch schon so weit gelangt, daß wir imstande sind sich ein etwas sichereres Bild zu machen von dem denkwürdigen slawischen politischen Gebilde aus der ersten Hälfte des 7. Jhdt., das in den geschriebenen Quellen festgehalten ist, namentlich teils in der zeitgenössischen burgundischen Chronik, dem sog. *Fredegar*, teils — und dies in beträchtlichem Maße abgeleitet — in einer kleinen Schrift aus der Zeit des Cyrillus und Methodius, dem *Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum*. Es steht zwar außer jedem Zweifel, daß das politische Wirken von Samos slawischem Verband während seiner höchsten Machtentfaltung auch die im Gebiet der heutigen Tschechoslowakei ansässigen Slawen irgendwie berühren mußte, es nimmt aber zugleich eher ab als zu die Zahl der Beweisgründe, deren man sich bisjetzt bediente um den Mittel-, Kern- oder Schwerpunkt dieses „regnum“ auf unserem heutigen Gebiet zu lokalisieren. Es erscheint immer weniger wahrscheinlich, daß gerade Mähren oder Böhmen der Mittelpunkt des von Samo geführten Verbands von slawischen Burggemeinden (Gauen) und Herzogtümern (Stämmen) gewesen wäre und Hand in Hand damit verringert sich freilich auch die Wahrscheinlichkeit der Vermutungen, denen zufolge ein geschichtlicher Zusammenhang zwischen Samo und seinen Abkömmlingen einerseits und den späteren herzoglichen Dynastien in Böhmen (namentlich den Přemysliden) und in Mähren (den Mojmiriden) anderseits erblickt werden könnte.

In die Kettenreihe der durchwegs zu dem Schluß führenden Indizien, daß Samos Herrschaftsgebiet westlich von Böhmen zu suchen sei, reiht sich außerordentlich schwerwiegend die Lokalisierung der slawischen Festung Wogastisburg ein, welche bezeugt, daß die Berührungslinien zwischen der slawischen und fränkischen Macht in Samos Zeit vornehmlich im Obermaintal verliefen. Schon im Jahre 1911, wie jetzt darauf Grünwald aufmerksam gemacht hat, war die Frage im wesentlichen voll entschieden, und zwar auf Grund dessen, daß in der Nähe von Staffelstein am Main der zum Jahre 1017 geschichtlich belegte Ort Wugastesrode aufgedeckt wurde. Die Gewichtigkeit dieser Feststellung besteht darin, daß Wogastisburg der einzige in den Quellen überhaupt vorkommende Ortsname aus Samos Herrschaftsgebiet ist.

Für die Lösung der Frage des eventuellen Zusammenhangs zwischen Samos Herr-

⁴⁰ Diffundente sole, 3 (ze staršího textu), V. Chaloupecký, *Prameny X. stol. v legendě Kristiánově*, 1939, str. 488 (také separát s názvem „*Legendy o sv. Ludmile, o sv. Václavu a sv. Cyrílu a Metodějovi*“, s týmž stránkováním).

schaft und den Anfängen des Mährischen Staates ist von weit größerer Bedeutung, als es auf den ersten Blick scheinen würde, die scheinbar nur theoretische Frage, ob das „*regnum Samonis*“ ein wirklicher Staat im wissenschaftlichen Wortsinne oder ein Gebilde von anderem, vorstaatlichem Charakter war. Bis zur allerjüngsten Zeit haben sich Historiker diese Frage überhaupt nicht gestellt. Sie wurde erst durch das marxistische Herantreten an die Prüfung der Rätsel der Anfänge des slawischen Staatslebens hervorgerufen. Heute ergeben schon die diebezüglichen Beobachtungen und Betrachtungen, daß „Samos Königreich“ noch nicht ein Staat, d. h. eine organisierte Klassenherrschaft war, denn herrschende Klasse konnte zu jener Zeit nur die Klasse der Frühfeudalen sein. Für die erste Hälfte des 7. Jhdt. sind wir aber noch nicht imstande bei irgendeinem slawischen Volke das Aufhören der Urgemeinschaft und die Herausbildung von Klassen, insbesondere das Bestehen des Feudalismus zu beweisen.

Das politische Gebilde, über das uns der sog. *Fredegar* in Zusammenhang mit Samo so wertvolle Berichte hinterließ, war nur ein *ad hoc* entstandener loser Verband von späturngemeinschaftlichen, also vorstaatlichen slawischen gesellschaftlichen Organisationen mit gemeinsamer Verteidigung, gemeinsamer Führung der gemeinsamen Heerscharen und wahrscheinlich mit Beiträgen aller Beteiligten zum Unterhalt des gemeinsamen Heerführers. Samo, welcher Beobachtern von Westen als „König“ erschien, war vornehmlich der allgemein anerkannte (den Quellen nach „gewählte“) Führer der slawischen Heere, welche als das Produkt der späturngemeinschaftlichen militärischen Demokratie, nicht als eine feudale Armee vorzustellen seien. An der eigentlichen, durch den Grad der ökonomischen Entwicklung gegebenen Struktur der slawischen Gesellschaft hat Samos Verband nichts geändert.

Die uns bisher zur Verfügung stehenden Kenntnisse führen zu dem Schluß, daß der ursprüngliche Kern von Samos slawischem Verband am wahrscheinlichsten im Gebiet zwischen der heutigen westlichen tschechoslowakischen Grenze und der alten Grenze des fränkischen Reichs (um die Wende des 6. und 7. Jhdt.) lag. Im Verlauf der Konsolidierung des Verbands wuchs Samos Machtbereich teils in nördlicher (der serbische Dervan) teils in südlicher Richtung (Spuren dessen noch in den Berichten der *Conversio*). Über eine Machterweiterung nach dem Osten hin besitzen wir keine Berichte, es ist aber nicht ausgeschlossen, daß zumindest ein Teil der eigentlichen böhmischen (d. h. der im späteren historischen Böhmen angesiedelten) Slawen einige Zeit lang Samos Verband angehörte. Das könnte namentlich für die Einwohnerschaft des westlichen und südlichsten Böhmens Geltung haben.

Es ist wahrscheinlich, daß auch die Slawen im Gebiet des heutigen Österreichs zeitweilig Samos Führung unterstanden. Was Mähren anbelangt, ist es wenig wahrscheinlich, daß wir auch nur dessen südlichen Teil zu Samos Verband rechnen könnten. Der größte Teil des heutigen Böhmens und das ganze heutige Mähren blieben wahrscheinlich außerhalb von Samos Herrschaftsbereich und der Vorgang des endgültigen Zerfalls der Urgemeinschaft und des Übergangs zur Klassengesellschaft spielte sich hier ohne einen näheren Zusammenhang mit jenem vermutlich „ersten slawischen Staat“ des 7. Jhdt. ab.